

უცხოელი ინვესტორის კონკრეტული სახელმწიფოსადმი კუთვნილების განსაზღვრის კრიტერიუმები საინვესტიციო საარბიტრაჟო დავისას

ინვესტორსა და სახელმწიფოს შორის დავის გადაწყვეტის ეფექტური მექანიზმების დანერგვა წარმოადგენს საერთაშორისო საინვესტიციო სამართლის უმნიშვნელოვანეს მიღწევას. ამის გათვალისწინებით, საინვესტიციო სამართალში გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა იმის დადგენა, თუ რომელ ინვესტორს აქვს დავის გადაწყვეტის საერთაშორისო მექანიზმებზე წვდომის უფლებამოსილება. იმისათვის, რომ ინვესტორმა მიიღოს წვდომა დავის გადაწყვეტის საერთაშორისო მექანიზმებზე და მოექცეს ICSID კონვენციით ან სხვა ორმხრივი და მრავალმხრივი საინვესტიციო ხელშეკრულებებით დადგენილ რეგულირებაში, აუცილებელია, ეს ინვესტორი აკმაყოფილებდეს უცხოელი ინვესტორად ყოფნის კრიტერიუმებს. სხვა შემთხვევაში, სახელმწიფოსთან დავის არსებობისას, ინვესტორს მოუწევს მხოლოდ დავის გადაწყვეტის შიდა მექანიზმებით და ეროვნული სასამართლოებით სარგებლობა.

წინამდებარე სტატიაში განხილულია: ფიზიკური პირი ინვესტორების ეროვნულობის განსაზღვრის საერთაშორისო სტანდარტები, იურიდიულ პირ ინვესტორთა ეროვნულობის განსაზღვრის საერთაშორისო სტანდარტები რეგისტრაციის ადგილის მიხედვით, სათავო ოფისის ადგილსამყოფელის მიხედვით, მაკონტროლებელ პირთა ეროვნულობის მიხედვით და რეალური ეკონომიკური აქტივობის ადგილის მიხედვით. სტატიაში ასევე განხილულია ინვესტორების ეროვნულობის განსაზღვრის მეთოდი ერთობლივი საქმიანობის (Partnership) დროს. დასახელებული საკითხების კვლევა მნიშვნელოვანია როგორც ინვესტორის უფლებების დაცვის უზრუნველსაყოფად, ასევე დავების პრევენციის მექანიზმების დანერგვის კუთხით.

საკვანძო სიტყვები: ინვესტორი, ერთობლივი საქმიანობა, უცხოური ინვესტიცია, საინვესტიციო ხელშეკრულება, საინვესტიციო კონტრაქტი, არბიტრი, საარბიტრაჟო ტრიბუნალი.

1. შესავალი

დავის გადაწყვეტის საერთაშორისო მექანიზმების გამოყენების უფლება ნებისმიერი უცხოელი ინვესტორისთვის დაცვის მნიშვნელოვანი გარანტიაა. იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ უცხოური ინვესტიციები მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სხვადასხვა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებაში, სახელმწიფოები მაქსიმალურად ცდილობენ, ლიბერალური და ინვესტორზე მორგებული საკანონმდებლო ბაზის შექმნით მოიზიდონ უცხოელ ინვესტორები.¹ როგორც წესი, ინვესტორები უპირატესობას ანიჭებენ ისეთ ქვეყნებს, რომლებიც სარგებლობენ მაღალი რეპუტაციით და გამოსატყვევებელია დავის გადაწყვეტის საერთაშორისო მექანიზმების მიმართ.

ორმხრივ და მრავალმხრივ საერთაშორისო საინვესტიციო ხელშეკრულებებში სახელმწიფოები დიდ ყურადღებას უთმობენ იმ კრიტერიუმების განსაზღვრვას, რომელთა მიხედვითაც დადგინდება ინვესტორთა ეროვნულობა, ანუ რომელიმე სახელმწიფოსადმი კუთვნილება. საარბიტრაჟო სარჩელების დასაშვებობის შემთხვევებისას საარბიტრაჟო ტრიბუნალები უმთავრესად სწორედ ამ საერთაშორისო საინვესტიციო ხელშეკრულებები სარგებლობენ, რადგან არ არსე-

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი, საადვოკატო ბიურო „J&T Consulting“-ის უფროსი იურისტი, სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის აფილირებული ასისტენტი.

¹ ხვედელიძე მ., ასოცირების შესახებ შეთანხმების გავლენა საქართველოსთან დაკავშირებულ საინვესტიციოსამართლებრივ ურთიერთობებზე, ჟურნ. „მართლმსაჯულება და კანონი“, №4(60)18, 66.

ბობს ერთიანი უნიფიცირებული საერთაშორისო აქტი, რომელიც განსაზღვრავდა ინვესტორთა სახეებს და მათი კონკრეტული სახელმწიფოსადმი კუთვნილების (ეროვნულობის) დადგენის წინაპირობებს. ეს მიდგომა არის გავრცელებული როგორც ე.წ. ad hoc² არბიტრაჟებში, ასევე მუდმივმოქმედ საარბიტრაჟო ტრიბუნალებში.

საერთაშორისო საინვესტიციო სამართალში მოქმედი მთავარი აქტი - სახელმწიფოებსა და სხვა სახელმწიფოთა მოქალაქეებს შორის საინვესტიციო დავების გადაწყვეტის შესახებ ვაშინგტონის 1965 წლის კონვენციის³ კი, რომლის წევრს წარმოადგენს საქართველო 1992 წლის 6 სექტემბრიდან⁴, დეტალურად არ ადგენს ფიზიკური და იურიდიული პირების მეორე სახელმწიფოსადმი კუთვნილების კრიტერიუმებს. კონვენციის 25 -ე მუხლი ზოგადად ადგენს საარბიტრაჟო სარჩელების ინიცირებისას მეორე სახელმწიფოს მოქალაქეობის (ეროვნულობის) დაუშვებლობას.

ვაშინგტონის კონვენციის შესაბამისად შექმნილი საარბიტრაჟო ტრიბუნალების მიერ უკვე განხილული იქნა რამდენიმე საქმე საქართველოს მიმართ და დღეის მდგომარეობითაც, ICSID საარბიტრაჟო ტრიბუნალებში არსებობს მიმდინარე საინვესტიციო საარბიტრაჟო დავები საქართველოს წინააღმდეგ.⁵ მიუხედავად აქტუალობისა და საქართველოსთან პირდაპირი და უშუალო კავშირისა, უცხოელი ინვესტორის კონკრეტული სახელმწიფოსადმი კუთვნილების კრიტერიუმები არ არის საკმარისად დამუშავებული და გაანალიზებული ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში.

2. ფიზიკური პირი ინვესტორების ეროვნულობის განსაზღვრის საერთაშორისო სტანდარტები

საერთაშორისო ინვესტორი არის ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომლებიც ახორციელებენ კაპიტალის ან სხვა აქტივის ესქპორტს ერთი სახელმწიფოდან მეორეში და ამ ტრანზაქციას აქვს ინვესტიციის ხასიათი.⁶ ფიზიკური პირის მოქალაქეობის განსაზღვრა ხდება იმ ქვეყნის კანონმდებლობის მიხედვით, რომლის მოქალაქეცაა ეს პირი. მოქალაქეობის დადგენის მყარ მტკიცებულებას წარმოადგენს ცნობა მოქალაქეობის შესახებ.⁷

როგორც წესი, ორმხრივი და მრავალმხრივი საინვესტიციო ხელშეკრულებები განსაზღვრვენ ინვესტორის ნაციონალობის (ეროვნულობის) - მისი ერთ-ერთი მხარისათვის კუთვნილების დადგენის კრიტერიუმებს. ამ კრიტერიუმების განსაზღვრვას აქვს აშკარა და ცხადი მიზანი. საინვესტიციო სამართლის დაცვითი ნორმებით (მათ შორის დავის გადაწყვეტის საერთაშორისო მექანიზმებით) ისარგებლებს მხოლოდ ის ინვესტორი, რომელიც არის მეორე ქვეყნის მოქალაქე. რაც შეეხება ადგილობრივ ინვესტორებს, მათ საქმიანობაზე ვრცელდება მათივე ქვეყნის მიერ დადგენილი კანონმდებლობა.⁸

ინვესტორის დეფინიცია, რომელიც მოცემულია ორმხრივ საინვესტიციო ხელშეკრულებში, ყოველთვის წაკითხულ უნდა იქნეს ICSID კონვენციასთან ერთად, რადგანაც ტრიბუნალის მიერ

² ინვესტორსა და სახელმწიფოს შორის წარმოშობილი დავის გადაწყვეტისას ad hoc არბიტრაჟების გამოყენება საკმაოდ აპრობირებული პრაქტიკაა. ამის მაგალითია, საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობასა და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის მთავრობას შორის ინვესტიციების ორმხრივი დაცვისა და წახალისების შესახებ 1993 წლის 03 ივნისის შეთანხმების მე-8 და მე-9 მუხლები.

³ Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States, Washington, 18 March, 1965.

⁴ <https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/2020_July_ICSID_8_ENG.pdf> [20.01.2023].

⁵ Nasib Hasanov v. Georgia (ICSID Case No. ARB/20/44); Bob Meijer v. Georgia (ICSID Case No. ARB/20/28); Telcell Wireless, LLC and International Telcell Cellular, LLC v. Georgia (ICSID Case No. ARB/20/5); Gardabani Holdings B.V. and Silk Road Holdings B.V v. Georgia (ICSID Case No. ARB/17/29).

⁶ Salacuse W. J., The Law of Investment Treaties, second edition, Oxford University Press 2015, 42.

⁷ Dolzer R., Schreuer C., Principles of International Investment Law, Oxford University Press 2012, 45.

⁸ Schlemmer E.C., Investment, Investor, Shareholders, International Investment Law, Muchlinski P., Ortino F., Schreuer C. (eds.), Oxford University Press, 2008, 71.

კონვენციის შესაბამისად ხდება ინვესტორის ეროვნულობის განსაზღვრა.⁹ კონვენციის 25(2)(ა) პუნქტის შესაბამისად, სხვა ხელმომწერი სახელმწიფოს მოქალაქე ნიშნავს ნებისმიერ ფიზიკურ პირს, რომელსაც ჰქონდა არა დავის მხარე ხელშემკვრელი სახელმწიფოს მოქალაქეობა იმ დღეს, როდესაც მხარეებმა თანხმობა განაცხადეს ამ დავის კონსილიაციაში ან არბიტრაჟში წარდგენაზე, ან/და როდესაც განაცხადი დარეგისტრირდა 28-ე მუხლის მე-3 პუნქტის, ან 36-ე მუხლის მე-3 პუნქტის შესაბამისად; თუმცა იგი არ მოიცავს პირს, რომელსაც აღნიშნულთაგან რომელიმე დღეს ჰქონდა დავის მხარე ხელშემკვრელი სახელმწიფოს მოქალაქეობაც.¹⁰ კონვენცია თავად არ ადგენს მოქალაქეობის კრიტერიუმებს. კონვენციის ავტორების მიზანიც სწორედ ის იყო, რომ კონვენციის წევრი სახელმწიფოებისათვის მიენიჭებინათ მაქსიმალური მოქნილობა, თავად დაედგინათ მოქალაქეობის კრიტერიუმები და ამ გზით მეტ ინვესტორს ჰქონოდა წვდომა კონვენციით დადგენილ დაცვის სტანდარტებზე.¹¹

საინვესტიციო სამართალში ფიზიკური პირის ნაციონალობის (ეროვნულობა) დასადგენად სფეციფიკური წესები არსებობს, როდესაც საქმე ეხება ორი ან მეტი სახელმწიფოს მქონე მოქალაქეებს. ორი ან მეტი სახელმწიფოს მოქალაქეობა არსებობს, როდესაც ინვესტორს აქვს ერთი მოქალაქეობა და ამავდროულად, სხვა სახელმწიფოს კანონმდებლობის შესაბამისად, მას აქვს სხვა ქვეყნის მოქალაქეობაც. ორმაგი მოქალაქეობა შეიძლება არსებობდეს ყველგან, სადაც მოქმედებს მოქალაქეობის მინიჭების წესი დაბადების ადგილის მიხედვით და ამავდროულად ეს პირი მიიჩნევა მეორე ქვეყნის მოქალაქედაც, მეორე ქვეყნის კანონმდებლობის მიხედვით. ანუ, ერთდროულად ორი ან მეტი ქვეყანა მიიჩნევს ერთი და იმავე პირს თავის მოქალაქედ. მოქალაქეობის მიღება შეიძლება მოხდეს ნატურალიზაციის გზითაც.¹²

იმ შემთხვევაში, თუ ინვესტორს აქვს ორი ან მეტი ქვეყნის მოქალაქეობა, მოქმედებს დომინანტური, ეფექტური მოქალაქეობის განსაზღვრის მეთოდი. ამ ცნების გამოყენების ერთ-ერთი მთავარი პრეცედენტიცაა Nottebohm-ის საქმე. Frederic Nottebohm იყო გერმანელი ფიზიკური პირი, რომელიც 1905 წლიდან იმყოფებოდა და მუშაობდა გვატემალაში და ლიხტენშტაინის მოქალაქეობა მიიღო 1939 წელს. განსახილველ შემთხვევაში საერთაშორისო სამართლის სასამართლოს (International Court of Justice) მიერ 1955 წელს დადგინდა, რომ Nottebohm-ს არ ჰქონდა ნამდვილი და ეფექტური კავშირი ლიხტენშტაინთან.¹³

ICSID საარბიტრაჟო ტრიბუნალმა საქმეზე Husein Nuaman Soufraki v The United Arab Emirates არ დაადგინა ცენტრის იურისდიქცია, რადგან მოსარჩელე ვერ აკმაყოფილებდა კონვენციის 25 (2) მუხლის მოთხოვნებს. ინვესტორი აპელირებდა, რომ მას ჰქონდა ორმაგი მოქალაქეობა როგორც იტალიის, ასევე კანადის. ინვესტორს სურდა საარბიტრაჟო სარჩელი წარედგინა იტალიასა და არაბეთის გაერთიანებულ ემირატებს შორის არსებული საინვესტიციო ხელშეკრულების საფუძველზე. შემომწმების შედეგად დადგინდა, რომ ინვესტორმა დაკარგა იტალიის მოქალაქეობა მაშინვე, როგორც კი მან მიიღო კანადის მოქალაქეობა და დაანესა თავისი საცხოვრებელი ადგილი საზღვარგარეთ. ტრიბუნალმა დაასკვნა, რომ ინვესტორის სარჩელი ვერ აკმაყოფილებდა მოქალაქეობის კრიტერიუმს. ერთ-ერთი არგუმენტი იყოს ისიც, რომ ორმაგი მოქალაქეობის შემთხვევაშიც კი, ტრიბუნალი ყურადღებას მიაქცევდა, თუ რომელი ქვეყნის მოქალაქეობა იყო დომინანტური და ეფექტური.¹⁴

⁹ იქვე, 70-71.

¹⁰ იქვე.

¹¹ Reed L.F., Davis J.E., Who is a Protected Investor, International Investment Law, *Bungenberg M., Griebel J., Hobe S., Reinisch A., Kim Y.-I.*, Baden-Baden, Hart Publishing, 2015, 617.

¹² Schokkaert J., Heckscher Y., International Investment Protection, Comparative Law Analysis of Bilateral and Multilateral Inerstate Conventions, Doctrinal Texts and Arbitral Jurisprudence concerning Foreign Investments, Bruylant Bruxelles 2009, 223-224.

¹³ Reed L.F., Davis J.E., Who is a Protected Investor, International Investment Law, *Bungenberg M., Griebel J., Hobe S., Reinisch A., Kim Y.-I.*, Baden-Baden, Hart Publishing, 2015, 625.

¹⁴ Schlemmer E.C., Investment, Investor, Shareholders, International Investment Law, *Muchlinski P., Ortino F., Schreuer C. (eds.)*, Oxford University Press, 2008, 71.

საქმეზე *Olguin v Paraguay* საარბიტრაჟო მოსარჩელე ეყრდნობოდა პარაგვაისა და პერუს შორის არსებულ საინვესტიციო ხელშეკრულებას. მოპასუხე პარაგვაი აცხადებდა, რომ საარბიტრაჟო მოსარჩელეს პერუს მოქალაქეობის პარალელურად ჰქონდა აშშ-ს მოქალაქეობაც და ის ამერიკაში აღზრდილი იყო. მართალია, საარბიტრაჟო ტრიბუნალმა დაადგინა, რომ ინვესტორს ჰქონდა ორმგი მოქალაქეობა, თუმცა ტრიბუნალის მითითებით, ორივე მოქალაქეობა იყო ეფექტური, რის გამოც ინვესტორისთვის პერუს მოქალაქეობის ქონა საკმარისი იყო, მიემართა ტრიბუნალისთვის.¹⁵

ეთნიკური, კულტურული ან ენობრივი კავშირი არაა საკმარისი ფაქტორები პირის რომელიმე სახელმწიფოსადმი კუთვნილების დასადგენად. ტრიბუნალმა არ გაიზიარა საარბიტრაჟო მოპასუხე თურქეთის არგუმენტი საქმეზე *Fakes v Turkey*. ინვესტორს ჰქონდა იორდანის და ნიდერლანდების ორმაგი მოქალაქეობა და აცხადებდა, რომ მასზე ვრცელდებოდა თურქეთსა და ნიდერლანდებს შორის არსებული BIT -ით დადგენილი ნორმები. ტრიბუნალის პოზიციით, თურქეთის მითითება ნიდერლანდების მოქალაქეობის ეფექტურობის ნაკლზე იმ დასაბუთებით, რომ "genuine link"¹⁶ -ის წესებით, ინვესტორი დაკავშირებული იყო უფრო მეტად იორდანისთან, არ იყო საკმარისი არგუმენტი.

ორმაგ მოქალაქეობასთან დაკავშირებით, ICSID ტრიბუნალის მიერ დადგენილია, რომ კონვენციის შესაბამისად, ინვესტორი ვერ მიმართავს არბიტრაჟს, თუ ინვესტორის ერთ-ერთი მოქალაქეობა არის ინვესტიციის ბენეფიციარი სახელმწიფოს მოქალაქე. სწორედ ეს განმარტება გააკეთა ტრიბუნალმა საქმეზე *Champion Trading v Egypt*, სადაც საარბიტრაჟო მოსარჩელე იყო ერთდროულად აშშ-ს და ეგვიპტის მოქალაქე. ტრიბუნალმა არ გაიზიარა ეგვიპტის მოქალაქეობის ეფექტურობის ნაკლის შესახებ არგუმენტები და მიუთითა, რომ კონვენციის დებულებები ცხადად ადგენს, რომ ცენტრის იურიდიქცია არ გავრცელდება იმ შემთხვევაში, როდესაც ინვესტორი არის ინვესტიციის ბენეფიციარი სახელმწიფოს მოქალაქე.¹⁷

ინვესტორის მოქალაქეობასთან დაკავშირებით, ტრიბუნალმა განიხილა ასევე ერთ-ერთი საქმე, სადაც საარბიტრაჟო მოსარჩელე იყო ბიძინა ივანიშვილი, ხოლო მოპასუხე საქართველო. ინვესტორი დავას აფუნებდა საქართველოს და საფრანგეთს შორის არსებულ BIT-ს. საარბიტრაჟო სარჩელის წარდგენის მომენტისთვის ბიძინა ივანიშვილი არ ყოფილა საქართველოს მოქალაქე. საქართველოს მოქალაქეობის მიღების შემდეგ მოსარჩელემ თავად იშუამდგომლა ICSID არბიტრაჟში საქმის შეწყვეტასთან დაკავშირებით. რეალურად, საქართველოს მოქალაქეობის მიღების შემდეგ, აღმოჩნდა ისე, რომ ინვესტორი დავას აწარმოებდა იმ ქვეყნის მიმართ, რომლის მოქალაქეც თავად იყო.¹⁸

რაც შეეხება ჩრდილოეთ ამერიკის თავისუფალ სავაჭრო ხელშეკრულებას, NAFTA-ს ტრიბუნალმა საქმეზე *Feldamn v Mexico*, დაადგინა, რომ აშშ-ს მოქალაქეობის მქონე ინვესტორის სარჩელთან დაკავშირებით არსებობდა ტრიბუნალის კომპეტენცია, მიუხედავად მექსიკაში ინვესტორის მუდმივი სახოვრებელი ადგილის არსებობისა. ტრიბუნალის განმარტებით, ზოგადად, საერთაშორისო სამართლის მიხედვით, სახელმწიფოს და ინდივიდს შორის კავშირის დასადგენად, მოქალაქეობა არის უპირატესი კრიტერიუმი, ვიდრე სახოვრებელი ადგილი ან სხვა გეოგრაფიული მახასიათებელი.¹⁹

ინვესტორის მოქალაქეობის დადგენასთან დაკავშირებით, მნიშვნელოვანია პასუხი გაეცეს კითხავს, თუ დროის რა მომენტში უნდა ჰქონდეს ინვესტორს შესაბამისი ქვეყნის მოქალაქეობა,

¹⁵ *Dolzer R., Schreuer C., Principles of International Investment Law, Oxford Uniceristy Press, 2012, 46.*

¹⁶ საერთაშორისო საჯარო სამართალში „genuine link“ ნიშნავს კავშირს სახელმწიფოსთან, კულტურული, ენობრივი, სოციალური და სხვა მსგავსი ნიშნების შესაბამისად. <<https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/abs/genuine-link-doctrine-and-flags-of-convenience/CB0A537F85C8716A03BD55F3998FBC>> [16.01.2023].

¹⁷ *Dolzer R., Schreuer C., Principles of International Investment Law, Oxford Uniceristy Press 2012, 46-47.*

¹⁸ *Bidzina Ivanishvili v. Georgia, ICSID Case No. ARB/12/27*

¹⁹ *Dolzer R., Schreuer, C., Principles of International Investment Law, Oxford Uniceristy Press 2012, 47.*

რათა მან შეძლოს ICSID არბიტრაჟისათვის მიმართვა. კონვენციის 25-ე მუხლი ადგენს, რომ ინვესტორს უნდა ჰქონდეს შესაბამისი ქვეყნის მოქალაქეობა იმ დღეს, როდესაც შეთანხმება მოხდა ICSID ტრიბუნალზე ან იმ დღეს, როდესაც საარბიტრაჟო სარჩელი დარეგისტრირდა. კონვენცია არ მოითხოვს, რომ ინვესტორმა მუდმივად შეინარჩუნოს ერთი და იმავე ქვეყნის მოქალაქეობა არბიტრაჟზე შეთანხმებიდან საარბიტრაჟო სარჩელის წარდგენის პერიოდამდე.²⁰

3. იურიდიულ პირ ინვესტორთა ეროვნულობის განსაზღვრის საერთაშორისო სტანდარტები

ფიზიკურ პირებთან ერთად საინვესტიციო ხელშეკრულებები იცავენ ასევე იურიდიულ პირებსაც, როგორც ინვესტორებს.²¹ იურიდიული პირების რომელიმე სახელმწიფოსადმი მიკუთვნება არის გაცილებით პრობლემური, ვიდრე ეს არის ფიზიკური პირების შემთხვევაში. ხშირად, რომ სახელმწიფოებში არათუ იურიდიული პირების დეფინიციები განსხვავდება, არამედ განსხვავდება მათი ფორმებიც. საერთაშორისო პრაქტიკაში იურიდიული პირების კუთვნილების რამოდენიმე ფართოდ გავრცელებული და გამოყენებადი მეთოდი არსებობს. ესენია: რეგისტრაციის ადგილი, საქმიანობის ადგილი, ასევე მაკონტროლებელი პირების ადგილსამყოფელი.²²

3.1. რეგისტრაციის ადგილი

იურიდიული პირის რეგისტრაციის ადგილი მიჩნეულია, როგორც ყველაზე გავრცელებული კრიტერიუმი ამ კომპანიის რომელიმე სახელმწიფოსადმი კუთვნილების განსაზღვრად. ამის მაგალითია, ნიდერლანდებს და ინდოეთს შორის არსებული საინვესტიციო ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც, ნიდერლანდების კომპანია ნიშნავს ნიდერლანდების კანონმდებლობის შესაბამისად რეგისტრირებულ კომპანიას.²³ რეგისტრაციასთან ერთად, საქმიანობის ადგილი, როგორც განსაზღვრის კრიტერიუმი არის დადგენილი ესპანეთსა და ალბანეთს შორის არსებულ ხელშეკრულებაში.²⁴

რეგისტრაციის ადგილმა, როგორც განსაზღვრის ერთადერთმა კრიტერიუმმა დიდი დისკუსია გამოიწვია. პრობლემა მდგომარეობდა იმაში, რომ საინვესტიციო დაცვის გარანტიების მიღების მიზნით, ფორმალურად ხდებოდა კომპანიების რეგისტრაცია რომელიმე სახელმწიფოში, ისე რომ ინვესტორს სხვა რაიმე კავშირი, გარდა რეგისტრაციისა ამ სახელმწიფოსთან არ გააჩნდა.²⁵ პრობლემის სიცხადისთვის მიზანშეწონილია რამდენიმე გადაწყვეტილების განხილვა.

საქმეზე *Saluka v Czech Republic* საარბიტრაჟო მოსარჩელე იყო ნიდერლანდების კანონმდებლობის შესაბამისად რეგისტრირებული იურიდიული პირი. მოპასუხე აცხადებდა, რომ კომპანიას მართავდა და აკონტროლებდა იაპონელი მესაკუთრეები, რის გამოც ეს იურიდიული პირი არ უნდა ჩათვლილიყო ნიდერლანდების კომპანიად. ტრიბუნალმა განაცხადა, რომ ზოგადად, შესაძლებელია იურიდიული პირის კუთვნილება დადგინდეს მისი მაკონტროლებელი პირების ეროვნულობის მიხედვით, თუმცა, რადგანაც ჩეხეთსა და ნიდერლანდებს შორის არსებული საინვესტიციო ხელშეკრულების შესაბამისად, კომპანიის კუთვნილების განსაზღვრად, საკმარისი იყო ამ კომპანიის რეგისტრაცია ერთ-ერთი მხარის კანონმდებლობის შესაბამისად. ამის გათვალის-

²⁰ *Reed L.F., Davis J.E., Who is a Protected Investor, International Investment Law, Bungenberg M., Griebel J., Hobe S., Reinisch A., Kim Y.-I., Baden-Baden, Hart Publishing, 2015, 625.*

²¹ *Perkams M., Protection for Legal Persons, International Investment Law, Bungenberg M., Griebel J., Hobe S., Reinisch A., Kim Y.-I. (eds.), Baden-Baden, Hart Publishing, 2015, 638.*

²² *Dolzer R., Schreuer C., Principles of International Investment Law, Oxford University Press 2012, 47.*

²³ *Perkams M., Protection for Legal Persons, International Investment Law, Bungenberg M., Griebel J., Hobe S., Reinisch A., Kim Y.-I. (eds.) Baden-Baden, Hart Publishing, 2015, 641.*

²⁴ იქვე, 641.

²⁵ იქვე.

წინებით, არ იქნა გაზიარებული მოპასუხის პოზიცია და საარბიტრაჟო მოსარჩელე მიჩნეულ იქნა, როგორც ნიდერლანდების კომპანია.²⁶

საქმეზე Tokios Tokeles v Ukraine საარბიტრაჟო მოსარჩელე იყო ლიეტუვის კანონმდებლობის შესაბამისად რეგისტრირებული კომპანია, თუმცა 99 % წილებისა იყო უკრაინის მოქალაქეების საკუთრება. უკრაინა მიიჩნევდა, რომ რეალურად ეს კომპანია იყო უკრაინული კომპანია, რადგანაც წილებს განკარგავდნენ უკრაინელები, ხოლო რეგისტრაცია კი იყო მხოლოდ ფორმალურად განხორციელებული ლიეტუვაში. მიუხედავად წილების უკრაინის მოქალაქეების საკუთრებაში ყოფნის ფაქტისა, ტრიბუნალის უმრავლესობამ დაადგინა, რომ საარბიტრაჟო მოსარჩელე იყო ლიეტუვის კომპანია. ტრიბუნალი დაეყრდნო უკრაინასა და ლიეტუვას შორის არსებული საინვესტიციო ხელშეკრულების ჩანაწერს, სადაც მითითებული იყო, რომ ლიეტუვის მხარისთვის, ლიეტუვური კომპანია ნიშნავდა ლიეტუვის ტერიტორიაზე, ლიეტუვის კანონმდებლობის შესაბამისად რეგისტრირებულ კომპანიას.²⁷

ტრიბუნალმა მხოლოდ რეგისტრაციის კრიტერიუმი იხელმძღვანელა ასევე საქმეზე Rompetrol N.V. v Romania. ტრიბუნალი დაეყრდნო რუმინეთს და ნიდერლანდებს შორის არსებულ საინვესტიციო ხელშეკრულებას, სადაც ეროვნულობის განსაზღვრის ერთადერთ კრიტერიუმად მიჩნეული იყო რეგისტრაციის ფაქტი. თავად ტრიბუნალმა დაადასტურა, რომ საარბიტრაჟო მოსარჩელე ფაქტობრივად კონტროლდებოდა და კომპანიის წილები ეკუთვნოდა რუმინეთის მოქალაქეებს, თუმცა საარბიტრაჟო მოსარჩელე მიჩნეულ იქნა, როგორც ნიდერლანდების კომპანია. არგუმენტაცია აქაც ის იყო, რომ თავად რუმინეთმა და ნიდერლანდებმა დაადგინეს იურიდიული პირის კუთვნილების დასახელებული კრიტერიუმი.²⁸

მიუხედავად განსხვავებული მოსაზრებებისა, რეგისტრაციის ადგილი მაინც რჩება კომპანიის სახელმწიფოსადმი კუთვნილების ყველაზე გავრცელებულ კრიტერიუმად. იმისათვის, რომ ხელშემკვრელმა სახელმწიფოებმა თავიდან აირიდონ ინვესტორთა მხრიდან კომპანიის ფორმალურად რეგისტრაციის ფაქტები, გამოსავალი არის ის, რომ რეგისტრაციის ადგილთან ერთად მოთოვნილი იქნეს დამატებითი კრიტერიუმ(ებ)ი. ერთ-ერთი ასეთი შეიძლება იყოს საქმიანობის ადგილიც.

3.2. სათავო ოფისის ადგილსამყოფელი

შემდეგი კრიტერიუმი, რომლითაც შეიძლება მოხდეს იურიდიული პირის სახელმწიფოსადმი კუთვნილების განსაზღვრა არის კომპანიის ადგილსამყოფელი (Seat Theory). ეს კრიტერიუმი შეიძლება იყოს როგორც ერთადერთი განმსაზღვრელი, ასევე შეიძლება იყოს სხვა ნიშნებთან ერთადაც მოცემული.²⁹

საერთაშორისო პრაქტიკაში, კომპანიის ადგილსამყოფლით კუთვნილების დადგენის მაგალითად მიჩნეულია გერმანიასა და ინდოეთს შორის არსებული საინვესტიციო ხელშეკრულება, სადაც მითითებულია, რომ გერმანელი ინვესტორი არის ის კომპანია, რომელსაც ადგილსამყოფელი აქვს გერმანიაში.³⁰ ანალოგიური დათქმა არსებობს არგენტინასა და გერმანიას შორის არსებულ საინვესტიციო ხელშეკრულებაში, სადაც განმარტებულია, რომ ინვესტორად მიიჩნევა ის იურიდიული პირის, რომელსაც ადგილსამყოფელი აქვს ერთ-ერთ ხელმოწმერ ქვეყანაში.³¹

²⁶ Dolzer R., Schreuer, C., Principles of International Investment Law, Oxford University Press 2012, 48.

²⁷ Schlemmer E.C., Investment, Investor, Shareholders, International Investment Law, Muchlinski P., Ortino F., Schreuer C. (eds.), Oxford University Press, 2008, 79-80.

²⁸ Perkams M., Protection for Legal Persons, International Investment Law, Bungenberg M., Griebel J., Hobe S., Reinisch A., Kim Y.-I. (eds.), Baden-Baden, Hart Publishing, 2015, 642-643.

²⁹ იქვე, 644.

³⁰ იქვე.

³¹ Dolzer R., Schreuer, C., Principles of International Investment Law, Oxford University Press 2012, 49.

იტალიას და ნიკარაგუას შორის გაფორმებულ 2004 წლის BIT-ში მითითებულია, რომ ხელშემკვერელი მხარის იურიდიული პირი არის კომპანია, რომელსაც აქვს სათავო ოფისი მეორე სახელმწიფოში, იმისგან დამოუკიდებლად, არის ეს კორპორაცია, ფონდი, ასოციაცია თუ საჯარო ინსტიტუტი და აქვს თუ არა ამ ორგანიზაციებს შეზღუდული პასუხისმგებლობა.³²

გერმანიასა და ჩინეთს შორის 2005 წელს დადებულ საინვესტიციო ხელშეკრულებაში განსაზღვრულია, რომ გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკისთვის ტერმინი იურიდიული პირი ნიშნავს ნებისმიერი სახის იურიდიულ პირს, კომერციულ და სხვა კომპანიებს, ასევე ასოციაციებს, რომელთაც აქვს ადგილსამყოფელი გერმანიაში, იმისგან დამოუკიდებლად ეს პირები არიან თუ არა მოგებაზე ორიენტირებულები.³³

3.3. კონტროლის კრიტერიუმი

კონტროლის თეორია დაფუძნებულია იმ პრინციპზე, რომ კომპანიის კუთვნილება რომელიმე სახელმწიფოსადმი დამოკიდებულია იმ აქტზე, თუ ვისი მოქალაქეები არიან ის პირები, რომლებიც აკონტროლებენ ამ კომპანიას.³⁴

2003 წელს, ASEAN საარბიტრაჟო ტრიბუნალმა საქმეზე *Yaung Chi Oo Trading Pte. Ltd. v. Government of the Union of Myanmar* დაადგინა, რომ მოსარჩელე, რომელიც დაფუძნებული იყო სინგაპურში, ტრიბუნალმა ასევე გამოიკვლია, თუ რამდენად იყო პირი კონტროლირებადი სინგაპურიდან. ეს ვალდებულება გამომდინარეობდა თავად ASEAN-ის 1987 წლის ხელშეკრულებიდან, რომლის I(2) მუხში მითითებულია, რომ ინვესტორად მიიჩნევა ხელმომწერი ქვეყნის კომპანია, ბიზნეს ასოციაცია, რომელიც რეგისტრირებული არის ერთ-ერთი ქვეყნის კანონმდებლობის შესაბამისად და მისი მაკონტროლებელი მენეჯმენტი ასევე არის ამავე ქვეყანაში.³⁵

ICSID ტრიბუნალმა საქმეზე *TSA Spectrum de Argentina SA v Argentina*, დაადგინა, რომ ნიდერლანდებს და არგენტინას შორის არსებული საინვესტიციო ხელშეკრულების დებულებები არ იძლეოდა ტრიბუნალის იურისდიქციის დადგენის საფუძველს. არგუმენტები, რასაც არბიტრაჟი დაეყრდნო, იყო ის, რომ საარბიტრაჟო მოსარჩელე დაფუძნებული იყო არგენტინაში, არ კონტროლდებოდა რეალურად ნიდერლანდებში რეგისტრირებული ჰოლდინგის მიერ და მისი ბოლო მესაკუთრე იყო გერმანელ-არგენტინელი ბიზნესმენი.³⁶ ამის საპირისპიროდ, საქმეზე *Aguas del Tunari SA V Bolivia* ტრიბუნალმა განაცხადა, რომ არსებობდა არბიტრაჟისთვის მომართვის საფუძველი ბოლივიას და ნიდერლანდებს შორის არსებული საინვესტიციო ხელშეკრულების საფუძველზე. ამ საქმეში, საკამათო იყო განმარტება, რომლის მიხედვითაც, კონტროლი შეიძლება იყოს სხვადასხვა ხარისხის და ბოლივიაში დაფუძნებული კომპანია, რომელსაც არაპირდაპირ, როგორც მაჟორიტარი პარტნიორი, მართავდა ორი ნიდერლანდული კომპანია, იყო საკმარისი კრიტერიუმი „კუთვნილების“ დასადგენად. თუმცა ის ფაქტი, რომ თავად ეს ნიდერლანდური კომპანია იყო კონტროლირებული ამერიკელი და იტალიელი ინვესტორების მიერ, არ აღმოჩნდა გადამწყვეტი.³⁷

კონტროლის ელემენტის არსებობას ითვალისწინებს ICSID კონვენციაც, რომლის 25-ე მუხლში მოცემულია, რომ, კონვენციის მინებისთვის სვა სახელმწიფოს პირი ნიშნავს ნებისმიერ იურიდიულ პირს, რომელსაც ჰქონდა არა დავის მხარე ხელშემკვერელი სახელმწიფოს ნაციონალ-

³² *Schokkaert J., Heckscher Y., International Investment Protection, Comparative Law Analysis of Bilateral and Multilateral Inerstate Conventions, Doctrinal Texts and Arbitral Jurisprudence concerning Foreign Investments, Bruylant Bruxelles 2009, 246.*

³³ იქვე, 246.

³⁴ იქვე, 248.

³⁵ *Dolzer R., Schreuer C., Principles of International Investment Law, Oxford Uniceristy Press 2012, 49.*

³⁶ *Perkams M., Protection for Legal Persons, International Investment Law, Bungenberg M., Griebel J., Hobe S., Reinisch A., Kim Y.-I. (eds.), Baden-Baden, Hart Publishing, 2015, 648-649.*

³⁷ იქვე, 648.

ლობა იმ დღეს, როცა მხარეებმა თანხმობა განაცხადეს დავის კონსილიაციაში ან არბიტრაჟში წარდგენაზე; ასევე, ნებისმიერ იურიდიულ პირს, რომელსაც ამ დღეს ჰქონდა დავის მხარე ხელშემკვერელი სახელმწიფოს მოქალაქეობა, და მხარეები შეთანხმდნენ, რომ იგი, უცხო ქვეყნის კონტროლის გამო, ამ კონვენციის მიზნებისათვის უნდა მიიჩნეოდეს სხვა ხელშემკვერელი სახელმწიფოს კუთვნილ პირად.³⁸

3.4. რეალური ეკონომიკური აქტივობის კრიტერიუმი

საინვესტიციო ხელშეკრულებებში ხანდახან ასევე გამოიყენება რეალური ეკონომიკური აქტივობა, როგორც იურიდიული პირის სახელმწიფოსადმი მიკუთვნების კრიტერიუმი. როგორც წესი, ეს კრიტერიუმი არის ხოლმე დამატებითი კრიტერიუმი რეგისტრაციის ან ადგილსამყოფლის კრიტერიუმების.³⁹ რეალური ეკონომიკური აქტივობის მეთოდი მოცემულია შვეიცარიასა და ხორვატიას შორის არსებულ საინვესტიციო ხელშეკრულებაში. ხელშეკრულების I(1)(b) მუხლით, სავალდებულოა, რომ ინვესტორი იყოს ერთ-ერთ ხელშემკვერელ სახელმწიფოში რეგისტრირებული კომპანია, რომელსაც ამავე დროს აქვს ამ სახელმწიფოში რეალური ეკონომიკური აქტივობა.⁴⁰ ის, თუ რა მიიჩნევა რეალურ ეკონომიკურ აქტივობად, უნდა დაგინდეს ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ინდივიდუალურად, საქმის გარემოებებიდან გამომდინარე.

4. კუთვნილების განსაზღვრა ერთობლივი საქმიანობის (Partnership) დროს

განვითარებად ქვეყნებში ხშირია შემთხვევები, როდესაც უცხოელი ინვესტორი ერთობლივ საქმიანობას ეწევა ინვესტიციის ბენეფიციარ სახელმწიფოსთან ან/და სხვა ადგილობრივ სუბიექტებთან ერთად. საზგასმით უნდა აღინიშნოს ის გარემოება, რომ ერთობლივი საქმიანობის (Partnership) დროს მონაწილე სუბიექტები შესაძლოა იყვნენ როგორც ფიზიკური პირები, ასევე იურიდიული პირები ან ორივე ერთდად. ასეთი საქმიანობის დროს, თუ მოხდება ინვესტორის უფლებების ხელყოფა, ბენეფიციარი სახელმწიფოს მიმართ დავის წამოწყების უფლება აქვთ, როგორც თავად ამხანაგობას, ასევე ამ ამხანაგობაში მონაწილე უცხოელ ინვესტორს.⁴¹

მთავარია, რომ ინვესტორი აკმაყოფილებდეს ნაციონალობის (ეროვნულობის) კრიტერიუმებს. ასეთი ამხანაგობა, როგორც მოსარჩელე, მხოლოდ მაშინაა უფლებამოსილი გამოიყენოს უცხოელი ინვესტორისთვის მინიჭებული უფლებები და დავის გადანყვეტის საერთაშორისო მექანიზმები, თუ ამ ამხანაგობის ყველა წევრი არის მეორე სახელმწიფოს სუბიექტი და არა ბენეფიციარი სახელმწიფოს სუბიექტი. თუ ამხანაგობის წევრები არიან ბენეფიციარი სახელმწიფოს სუბიექტებიც, ასეთ შემთხვევაში დავის წამოწყებაზე უფლებამოსილი არის არა ამხანაგობა, არამედ ცალკეული უცხოელი ინვესტორები. ამის საფუძველი არის ის, რომ დავის გადანყვეტის საერთაშორისო მექანიზმები არის მხოლოდ უცხოელი ინვესტორებისთვის, ხოლო ადგილობრივი სუბიექტები უფლებებს იცავენ შიდა სასამართლოების მეშვეობით.⁴²

³⁸ Schlemmer E.C., Investment, Investor, Shareholders, International Investment Law, Muchlinski P., Ortino F., Schreuer C. (eds.), Oxford University Press, 2008, 75.

³⁹ Perkams M., Protection for Legal Persons, International Investment Law, Bungenberg M., Griebel J., Hobe S., Reinisch A., Kim Y.-I. (eds.), Baden-Baden, Hart Publishing, 2015, 648.

⁴⁰ იქვე, 649.

⁴¹ Rubins N.N., Kinsella S., International Investment Political Risk and Dispute Resolution, A Practitioner's Guide, Oxford, Oceana Publications Inc., 2005, 139.

⁴² იქვე, 139-140.

5. დასკვნა

ბოლო ათწლეულებში მნიშვნელოვნად გაიზარდა საერთაშორისო არბიტრაჟებისადმი ინვესტორების მიმართვიანობა. საინვესტიციო ხელშეკრულებებით სახელმწიფოები ყველაზე ხშირად თანხმობას აცხადებენ ვაშინგტონის 1965 წლის კონვენციის შესაბამისად დაფუძნებული დავების გადწყვეტის ცენტრზე. საარბიტრაჟო სარჩელის ინიცირების შესაძლებლობა უცხოელი ინვესტორისთვის მნიშვნელოვანი ბერკეტია არაკეთილსინდისიერი ბენეფიციარი სახელმწიფოსგან თავის დასაცავად.

ინვესტორსა და სახელმწიფოს შორის დავის გადწყვეტის ეფექტური მექანიზმების დანერგვა წარმოადგენს საერთაშორისო საინვესტიციო სამართლის მნიშვნელოვან მიღწევას. ამის გათვალისწინებით, საინვესტიციო სამართალში დიდი მნიშვნელობისაა იმის დადგენა, თუ რომელ ინვესტორს აქვს დავის გადწყვეტის საერთაშორისო მექანიზმებზე წვდომის უფლებამოსილება.

საერთაშორისო საარბიტრაჟო პრაქტიკაში დღემდე რჩება გარკვეული კითხვები, თუ რა შემთხვევებში არიან არბიტრაჟისთვის მიმართვაზე უფლებამოსილი შესაბამისი ფიზიკური და იურიდიული პირი ინვესტორები ან ამხანაგობები. იმისათვის, რომ საარბიტრაჟო ტრიბუნალების მიერ დაუბრკოლებლად იქნეს განსახილველად მიღებული ინვესტორების სარჩელები, მნიშვნელოვანია, საინვესტიციო ხელშეკრულებებში და საინვესტიციო კონტრაქტებში არსებობდეს პირდაპირი და არაორაზროვანი ფორმულირება საარბიტრაჟო ტრიბუნალების იურისდიქციასთან დაკავშირებით.

ბიბლიოგრაფია:

1. *ხვედელიძე მ.*, ასოცირების შესახებ შეთანხმების გავლენა საქართველოსთან დაკავშირებულ საინვესტიციოსამართლებრივ ურთიერთობებზე, *ჟურნ. „მართლმსაჯულება და კანონი“*, №4(60)-18, 66.
2. შეთანხმება საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობასა და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის მთავრობას შორის ინვესტიციების ორმხრივი დაცვისა და წახალისების შესახებ, საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 01/03/1995, 22/01/2023 წლის მდგომარეობით.
3. *Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States*, Washington, 18 March, 1965.
4. *Dolzer R., Schreuer C.*, *Principles of International Investment Law*, Oxford University Press 2012, 45, 46, 47, 48, 49.
5. *Perkams M.*, Protection for Legal Persons, *International Investment Law*, *Bungenberg M., Griebel J., Hobe S., Reinisch A., Kim Y.-I. (eds.)*, Baden-Baden, Hart Publishing, 2015, 638, 641, 642, 648, 649.
6. *Reed L.F., Davis J.E.*, Who is a Protected Investor, *International Investment Law*, *Bungenberg M., Griebel J., Hobe S., Reinisch A., Kim Y.-I.*, Baden-Baden, Hart Publishing, 2015, 617, 625.
7. *Rubins N.N., Kinsella S.*, *International Investment Political Risk and Dispute Resolution, A Practitioner's Guide*, Oxford, Oceana Publications Inc., 2005, 139, 140.
8. *Salacuse, W. J.*, *The Law of Investment Treaties*, second edition, Oxford University Press 2015, 42.
9. *Schlemmer E.C.*, Investment, Investor, Shareholders, *International Investment Law*, *Muchlinski P., Ortino F., Schreuer C. (eds.)*, Oxford University Press, 2008, 71, 75, 79, 80.
10. *Schokkaert J., Heckscher Y.*, *International Investment Protection, Comparative Law Analysis of Bilateral and Multilateral Inerstate Conventions, Doctrinal Texts and Arbitral Jurisprudence concerning Foreign Investments*, Bruylant Bruxelles 2009, 223, 224, 246, 248.
11. *Bidzina Ivanishvili v. Georgia*, ICSID Case No. ARB/12/27.
12. *Gardabani Holdings B.V. and Silk Road Holdings B.V v. Georgia*(ICSID Case No. ARB/17/29).
13. *Nasib Hasanov v. Georgia* (ICSID Case No. ARB/20/44; *Bob Meijer v. Georgia* (ICSID Case No. ARB/20/28);
14. *Telcell Wireless, LLC and International Telcell Cellular, LLC v. Georgia* (ICSID Case No. ARB/20/5);
15. https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/2020_July_ICSID_8_ENG.pdf [16.01.2023].
16. <https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/abs/genuine-link-doctrine-and-flags-of-convenience/CB0A537F85C8716A03BD55F3998FBC> [23.05.2023].